

DETTA

Detta (románul és bolgárul Deta) város a Bánságban, Temes megyében Hozzá tartozó falu: Opatica Lélekszám 6423 (2002).

Temesvártól 44 km-re délre, a Birda patak partján fekszik. Szabályos alaprajzú település. A név az Opaticától fél km-re ÉK-re fekvő középkori Déd várából fejlődhetett ki (Deed, 1360). Ez egy szláv eredetű személynévből származik. A török hódoltság után a mai helység területét a mai nevén ismerték (Deta, 1724). 1907-ben az Országos Községi Törzskönyvbizottság a Déd nevet állapította meg számára, de község és Temes vármegye közösen elérték a korábbi név fenntartását.

A török kiűzése után 1720–1721-ben érkeztek első német telepesei, Bajorországból és Elzász-Lotaringiából. 1737-ben rablók gyújtották föl. 1763-ban 210 württembergi és elzász-lotaringiai családot, 1764-ben 21 trieri családot költöztettek ide. 1777-ben már 600 lakosa volt. A XVIII. század folyamán néhány olasz családot is betelepítettek, hogy azok meghonosítsák a rizstermesztést. 1810-ben mezővárosi rangot kapott, országos vásárral és hetivásárral.

Detta régi pecsétje

1848. december 23–24. éjjelét *Kiss Ernő* serege a település utcáin gyújtott máglyák mellett töltötte. 1849. január 29-én itt járt *Rajačič* pátriárka és sikertelenül próbálta a dettai svábokat a magyar kormány ellen hangolni. Bemájus 1-jén foglalta el ismét.

1858-tól a Temesvár–Ómoravica vasútvonal egyik állomása. A vasút megjelenése a század második felében a Bánát legjelentősebb gabonakereskedelmi és malomipari központjai közé emelte.

A XX. század elején egy hengermalom és három gőzmalom, két téglagyár, gépgyár, vasöntöde, kalapgyár, építőanyag-ipari telep működött a közigazgatási reform által nagyközséggé visszaminősített Dettán. 1885-ban létesített parkja és a korán bevezetett villanyvilágítás miatt a Monarchia legszebb községeinek nevezték. Több takarékpénztárral és 1880-tól *Dettaer Zeitung* néven hetilappal is büszkélkedhetett. Temes vármegye egyik járásának a székhelye volt.

A római katolikus templom¹

¹ <http://hu.wikipedia.org/wiki/Detta>

1918–1919-ben szerb katonai megszállás alatt állt, majd Romániához csatolták. Az új határok megbénították korábbi, gabona-termesztésre alapozott gazdaságának fejlődését. 1920-ban azonban megalapították a furnérgyárat, 1925-ben pedig a Prochaska fafeldolgozó üzemet (a mai Plapaf elődjét). Az új gyárak a környező nagybirtokok mezőgazdasági népessége köréből toborozták munkásaikat. Különösen sok magyar mezőgazdasági munkás érkezett a környező tanyákról és a kisajátított zsidó birtokokról. (A magyar népesség növekedése a kb. 4-500, a magyar uralom alatt „magyar”-ként nyilvántartott, később „disszimilálódó” dettai sváb és a repatriálások miatt a statisztikai adatok alapján nem ilyen látványos.)

A II. világháború alatt katonai repülőteret működtettek itt. 1944 augusztus végén a német lakosság egy része az átvonuló német csapatokkal együtt elmenekült. 1945 januárjában a szovjetek a 17 és 45 év közötti német férfiak többségét szovjetunióbeli kényszermunkatáborokba deportálták. 1951-ben, a „titóizmus” elleni harc jegyében helyi szerbeket, németeket és magyarokat deportáltak a Baragánba. 1968-ban kapott ismét városi rangot.

Lakossága: 1900-ban 3997 lakosából 2889 volt német, 760 magyar, 222 román, 87 szerb és 37 bolgár anyanyelvű; 3302 római katolikus, 294 ortodox, 191 zsidó, 131 evangélikus, 44 református, 30 görög katolikus vallású. 67%-uk tudott írni-olvasni, a nem magyar anyanyelvűek 30%-a beszélt magyarul. 2002-ben 5786 lakosából 3537 volt román, 1147 magyar, 392 német, 327 szerb, 202 cigány és 133 bolgár nemzetiségű; 3480 ortodox és 1996 római katolikus vallású.

Látnivalók:

- A római katolikus templom 1900-ban, az ortodox kápolna 1924-ben épült.
- Termálstrand és az 1885-ben létesített park.
- Reviczky Gyula emléktáblája szerelmének, Bakálovich Emának egykori lakóházán és Bakálovich Emma sírja a temetőben.
- Helytörténeti múzeum a műemlék jellegű tűzoltótoronyban

Dettán 1903-ban állították szobrot *Kratzer Antának* hálából, az általa alapított parkban (amit a városnak ajándékozott). Kratzer

Antal 1882-1887 között Detta polgármestere volt. A szoborbizottság 1901-ben határozta el a felállítását, gyűjtött alapból. Alkotója a verseci Trampits Keresztély, aki az „agyag szobrot” fémbevonattal látta el (galvanizált?). Összmagassága 3 méter volt, mészkőtalapzaton állt, került 2.000 koronába. Felavatása 1904. szeptember 25-én volt. Az 1950-es években tűnt el (állítólag a parkon átfolyó patakba döntötték). Kőtalapzata ma is megvan, ám rajta egy „Diána” (egyek szerint halat emelő kislány?) szobra áll.²

Híres emberek:

- Itt dolgozott nevelőként 1875–1877-ben Reviczky Gyula.
- Itt született 1883-ban Haubrich József szociáldemokrata politikus, a Magyar Tanácsköztársaság hadügyi népbiztosa, a Peidl-kormány hadügyminisztere.
- Itt született 1944-ben Mihai J. Spăriosu irodalomtudós.

A dettai temetőben alussza szűzi örök álmát *Bakálovich Emma* a magyar irodalom első *Nyugat*-os költőjének, Reviczky Gyulának bántási múzsája. Sírkövén a felirat:

*Az élet rövid béke és hosszú harcz
És a halál rövid harcz s hosszú béke.*

A dettai halotti anyakönyvben ez van feljegyezve: + 1889 január 5. *Bakálovich Emma* hajadon, *Bakálovich Konstantin* és *Stojanovits Emma* leánya, lak. Detta 64, gör.-kel. vallású, 37 éves. Brightkór (vesegyulladás). Temetés helye és ideje Detta, 1889. január 7. Eltemette Tapolcsányi Kálmán id. hely. lelkész. Észrevétel: Anyakönyvezés végett a gör.-kel. szerb lelkész hivatalnok Dentára átküldetett 1889. I. 10.

A fiatal Reviczky siralmas anyagi helyzete miatt kénytelen volt megszakítani a pozsonyi jogakadémián elkezdett tanulmányait és elszegődni nevelőnek Garamújfaluba a Liphay-családhoz, amelynek bántási rokonai a Torontál vármegyei Lovrinban és Kisőszön voltak birtokosok. Később a nyomorgó költő hirdetéseket adott fel a lapokban, amelyekben vidéki nevelőnek ajánlkozott. Az *Ajánkozás nevelőnek* kezdetű hirdetésre figyelt fel az *Új Idők* 1875. október 2-i számát olvasva a 23 éves dettai Bakálovich Emma, aki megírta

² Miklósik Ilona: XIX./XX. századi bántási szobrok, Detta (Deta), Temes megye.

Reviczkynek Budapestre, hogy a Dentán élő Horváth-család kész alkalmazni nevelőnek két kiskorú fia mellé 400 forintos fizetéssel és a teljes ellátás biztosításával.

Görög-keleti vallású volt s katolikus pap temette. Schiff Bélának még Emma húga magyarázta: Mi azért magyarok voltunk, görög-keleti vallásúak. Az apám is magyar képviselő volt s mi mindig a katolikus templomba jártunk. Reviczky Gyula első monografikusa, Paulovich István írta Emmáról: „Emléke fennmarad és meg is érdemli, hogy fennmaradjon. Boldogsága, vágya, szerelme, buzdítója volt a magyar költészet egyik legnagyobb alakjának és mártírjának; ’zord életének egyetlen rózsaszála’, kihez hasonlót nem talált soha...”.

Emléktábla az egykori Bakálovich-házon

Életrírói szerint Reviczky életében nevezetes a dettai-dentai tartózkodás. Az 1876 tavaszától 1877 őszeig tartó időszakot Reviczky Gyula rövid küzdelmes életpályájának egyik leggyümölcsözőbb részeként tartja számon az irodalomtörténet. Itt írta meg az *Ösztályrészem*, az *Imakönyvem*, a *Tedeum*, Arany János és Schopenhauer olvasása közben című költeményeit, itt „kezdték tömörülni eszméi, kibontakozni egyéni vonásai, szerelmi lírája is itt csendült meg igazán...”³

³ Schiff Béla: Reviczky Gyula kilenc levele Emmához in Schiff Béla: *Régi idők régi emberek*, Timișoara, 1941, 108-116.o.; Szekernyés János: „*Szelíd*

emlékezet ragyog körül majd...”, in Graur János (szerk.): *Mindenki Kalendáriuma*, 2005, 352-365. o.